

DAGENS FRÅGOR

Den 3 nov. 1945.

Högskolornas biträdande lärare. Det har blivit alltmer tydligt och allmänt erkänt, att en mycket stor del av den muntliga primära undervisningen vid våra universitet och högskolor bör avlyftas från professorerna vid dessa lärosäten och överflyttas till biträdande högskolelärare av olika slag. Endast en sådan överflyttning kan i de flesta ämnen möjliggöra för professorerna att på ett tillfredsställande sätt utföra de uppgifter, vartill de äro bäst skickade, nämligen vetenskaplig forskning och därtill anknuten utbildning av studerande på högre lärostadier. Till primär undervisning torde därvid lämpligen föras undervisningen till såväl betygen B som AB i filosofie kandidat- och magisterexamen. Den högre undervisningen kan däremot anses avse studierna till betyget A i dessa examina samt till licentiatexamen.

Till dessa sistnämnda undervisningsstadier bör därför professorernas verksamhet huvudsakligen koncentreras. Beträffande den primära undervisningen åter borde deras verksamhet, såsom jag utvecklat i en artikel i denna tidskrift 1945 häfte 2, huvudsakligen vara av indirekt art. Under några begynnelseår böra de visserligen själva utföra denna undervisning och grundligt sätta sig in i dess villkor och krav. Därefter borde de emellertid till större delen få överlåta dess direkta utförande till yngre biträdande högskolelärare och själva i stort sett endast bibehålla den allmänna översynen och kontrollen därav.

Under sådana förhållanden får frågan om de biträdande högskolelärarnas ställning och kvalifikationer tillmätas en synnerligen stor vikt. I viss mån har man ju sedan länge haft biträdande högskolelärare i form av docenter, vilka kvalificerat sig för sina ställningar genom mera välgående doktorsavhandlingar. Dessa lärare ha emellertid haft en ganska speciell karaktär. De ha under högst sju år avlönats med stipendier, uppgående till numera 8,600 kr. om året, alltså ganska begränsade belopp. Stipendierna ha huvudsakligen varit avsedda att möjliggöra för framstående yngre forskare att utan alltför stora materiella bekymmer kunna fullfölja sin forskningsverksamhet. Docenternas muntliga undervisning har därför inskränkts till blott två timmar i veckan, gentemot professorernas fyra timmar, och de ha i allmänhet inte utövat någon examination. De ha alldeles fritt och oberoende av ämnesprofessorn kunnat välja sina föreläsningämnen, vilka i allmänhet kommit att beröra vetenskapliga specialområden och därför inte lockat till sig särskilt många åhörare. På senare tider har dock deras undervisning på en del håll delvis kommit att bestå av hållandet av vissa elementära föreläsningkurser.

Man kunde nu fråga sig om inte docentinstitutionen borde utveck-

las i den riktningen, att docenterna under vederbörande ämnesprofessors överinseende borde överta större delen av den primära undervisningen. I så fall vore det i allmänhet nödvändigt, att deras tjänstgöringstimmor fördubblades, och att de beträffande sina kurs- och föreläsningssämnen i stort sett bleve skyldiga att följa ämnesprofessorns anvisningar. De måste då också övertaga en väsentlig del av den primära examinationen. I så fall måste tydligen även deras avlöning ganska väsentligt stegas.

Att rigoröst fullfölja en sådan politik vore emellertid att förrycka docentinstitutionen och dess ovannämnda inriktning och koncentration på forskningsverksamhet. Docentinstitutionen med dess nuvarande konstruktion har emellertid varit av så stor nytta för vetenskapen, att den inte på ett mera fullständigt sätt bör förändras. Detta hindrar dock inte, att en viss modifikation av institutionen till förmån för den akademiska undervisningen och utan egentlig nackdel för forskningen vore både möjlig och tillräddig. Docenterna kunde sålunda förpliktas att under två timmar i veckan utöva primär undervisning i enlighet med ämnesprofessorns anvisningar. Därutöver skulle de lämpligen under en veckotimme — eller två veckotimmar varannan termin — hålla vetenskapliga föreläsningar enligt eget val. En dylik begränsad ordinär kontakt med den primära undervisningen borde kunna ge docenterna åtskilliga nyttiga erfarenheter, utan att särskilt mycket inkräkta på deras forskningsverksamhet. Med en sådan utökad tjänstgöring borde givetvis också deras arvoden rätt avsevärt höjas.

Den primära undervisning, som ämnesprofessorn borde bli befriad ifrån, kan dock i allmänhet inte tillfredsställande täckas av en ämnesdocent med en så pass måttlig primär undervisningsskyldighet som nu förordats. Här måste nya former av biträdande lärarverksamhet komma till.

I vissa begränsade fall har detta redan skett. I några få ämnen vid vartdera universitetet har man inrättat biträdande lärarbefattningar, helt och hållet inriktade på den primära undervisningen, vilkas innehavare vanligen avlagt licentiatexamen. Trots att dessa lärares avlöning avsevärt understigit docentstipendierna, har deras tjänstgöringstid i allmänhet överstigit docenternas och i vissa fall även professorernas. Detta måste nog sägas ha utgjort en exploatering av kvalificerad arbetskraft, vilken inte gärna borde få fortsätta. För att möjliggöra effektiv forskning för dessa unga vetenskapsmän borde deras tjänstgöringstid pr år inte få överstiga en professors tid, samtidigt som deras avlöning borde höjas till exempelvis nuvarande docentnivå.

I sådan form borde inom alla större vetenskapsämnen biträdande lärarbefattningar komma till stånd med namn av undervisningsassistenter eller dylikt. Tillsammans med docenterna och deras mera begränsade primära undervisning borde assistenterna i all huvudsak kunna täcka det primära undervisningsbehovet inom flertalet ämnen. Skulle inom något särskilt livligt studerat ämne behov av ytterligare primär undervisning visa sig, t. ex. för dublerade proseminarieöv-

ningar, vore det ju inte svårt att även dublera docenten eller assistenten i ämnet eller bådadera.

En viktig fråga är den om assistenternas meritering. Erfarenheten visar, att det i allmänhet inte här är nödvändigt att kräva doktorsavhandling, utan att man kan nöja sig med att fordra licentiatexamen. Men denna bör då inte vara en slät licentiatexamen med blott de föreskrivna minimibetygen AB på licentiatavhandlingen och -tentamen. Man bör i stället för båda dessa prestationer fordra kvalificerat betyg — alltså minst betyget a—, utvisande att det är fråga om en verkligt begåvad och duglig yngre forskare. Detta utgör förutsättningen för att en sådan person såsom assisterande högskolelärare skall kunna verka stimulerande på sina elever och över huvud taget kunna fungera på ett effektivt sätt i sitt viktiga ämbete.

En dylik fordran på kvalificerade licentiatbetyg väcker emellertid till liv frågan om formerna för prövningen och betygsgivningen inom licentiatexamen. Inom vårt land sker prövningen för olika betyg inom både kandidat-, magister- och licentiatamina uteslutande i form av tentamina, förrättade enbart av vederbörande ämnesprofessor. Även den obligatoriska licentiatavhandlingen prövas och betygsättes enbart av ämnesprofessorn. Detta står i utpräglad motsats till förhållandena utomlands, där examinationen på alla stadier vanligen utövas av ett flertal examinatore och i betydande utsträckning genom bedömning av examensskrivningar.

Vårt svenska tentamenssystem med enmansprövning är smidigare än de utländska systemen, men kan tydligen lätt leda till både en för sträng och för släpphänt prövning. Mot för sträng prövning existerar det verksamma korrektivet, att den studerande för sina studier och sin tentamen kan vända sig till en professor i ämnet vid någon annan högskola. Mot för släpphänt tentamens- och examensprövning inom kandidat-, magister- och licentiatamina finnes däremot f. n. hos oss intet korrektiv. Detta har säkerligen i vissa fall lett till, att somliga examinander fått sina betyg på alltför svaga grunder. Beträffande kandidat- och magisteramina, där examinanden ändock skall ha betyg i ett par andra ämnen, är härigenom vanligen inte så stor skada skedd. Men beträffande licentiatexamen, vilken nästan alltid blott sker i ett ämne, kan saken i vissa fall bli rätt betänklig. Särskilt gäller detta för en kvalificerad examen, som skulle skänka den viktiga behörigheten att fungera som assisterande högskolelärare.

Enligt min uppfattning borde prövningen vid licentiatexamen, särskilt om det är fråga om en kvalificerad sådan, utvecklas i riktning mot de villkor, som gälla för uppnående av vår doktorsgrad. För uppnående därav är det som bekant nödvändigt att ha publicerat ett tryckt vetenskapligt arbete och att efter offentlig disputation ha fått detsamma godkänt. Även licentiatavhandlingar borde nu enligt min uppfattning utgivas i ett större antal exemplar, ehuru man här kunde nöja sig med maskinskrivning och stencilering. En del av dessa exemplar borde göras allmänt tillgängliga för övriga lärare och för de studerande vid ifrågavarande högskola, medan en del

andra exemplar för liknande ändamål borde översändas till övriga högskolor.

Allt detta skulle inte medföra någon formell rätt för någon annan än ämnesprofessorn att deltaga i den slutliga betygssättningen på avhandlingen. Men blotta vetskapen, att avhandlingen skulle bli ut-satt för granskning av utomstående sakkunniga bedömare, skulle säkerligen utgöra en nyttig hämsko på eventuella tendenser hos examinatorn att på ett alltför lättvindigt sätt utföra sin betygsgivning. Genom en sådan anordning skulle vår licentiatexamen komma att bli en slags liten doktorsexamen, motsvarande eller t. o. m. överträffande de doktorsexamina, som existera i ett flertal andra länder, och som säkerligen även hos oss skulle ha en viktig plats att fylla.

Gustaf Akerman.

Människan Det kan måhända tyckas, att den man, som varit proto-**Quisling**. typen för landsförrädare världen runt under det senaste kriget, skulle ha avslöjat tillräckligt mycket om sig själv och minst av allt utgöra någon psykologisk gåta. Statsadvokat Annaeus Schjödts, som med skicklighet och elegans förde den norska nationens talan mot Quisling, vände sig också bestämt mot varje antydning om att motiven för och bakgrunden till dennes handlingssätt skulle vara otillräckligt belysta. Men historien kommer en gång att obevekligen ställa in också krigsförbrytaren Quislings gärningar i det fullständiga sammanhanget. Och även om otvivelaktigt dödsstraffet mot honom kommer att stå sig inför historiens domstol, kan det tänkas, att åtskilligt i denna tids väldiga händelseförlopp, som har samband med Quislings framträdande, en gång bedömes annorlunda än nu.

Den som varit närvarande vid och lidelsefritt sökt följa processen mot NS-ledaren såväl i lagmansretten som höjesterett vågar lugnt göra det påståendet, att människan Quisling trots sina fruktansvärda förbrytelser *är* en psykologisk gåta. Psykiatrikerna doktorerna Leikvatn och Lofthus ha bestyrkt, att han icke lidit av sinnessjukdom eller av svulster på hjärnan, vilka skulle kunnat förklara den karaktärsförändring, som han under de senaste 10 å 15 åren synes ha undergått. Däremot har Quisling betecknats såsom »paranoid psykopat», d. v. s. som en person, vilken visserligen förmår föra ett logiskt resonemang men bygger detta på felaktiga förutsättningar. I uttalanden för svenska tidningar har lagmansrettens och höjesteretts observatör, vad gäller Quislings mentala reaktioner under processen, dr Johan Scharffenberg, förklarat, att denne vore vida mindre onormal än Hitler men såsom människa i mångt och mycket lik kejsar Wilhelm den II.

Flera högtstående personer, vars vittnesbörd icke kunna jävas, såsom f. minister Urbye samt generalerna Ruge och Hansen, belyste inför lagmansretten Quislings karaktär sådan den kom till uttryck under ungdomsåren, medan Quislings skolkamrat, nuvarande rektor Ullman, skildrade honom såsom barn och gymnasist. Statsadvokat Schjödts försökte visserligen att förringa dessa vittnesbörd, men det kvarstår dock, att de på flertalet åhörare vid rättegången gjorde ett

starkt intryck. Bilden av Quisling såsom en hjälpsam, snäll, trofast pojke och ung man kunde icke i det väsentliga förändras av statsadvokatens eller andras inlägg. Men en viss bristande balans i karaktären kom otvivelaktigt fram genom Quislings eget erkännande, att han vid ett tillfälle, då en kamrat svikit honom, »nästan slog ihjäl» denne.

De ovannämnda vittnena belyste klart, att den unge Quisling icke var lik andra barn och ynglingar. Han tyngdes av mindervärdeskomplex och blyghet men hängav sig samtidigt åt storhetsdrömmar och uppställde Napoleon som sitt ideal. Maktbegäret vaknade tidigt hos honom samt stimulerades av framgångarna i skolan och ännu mera under elevtiden vid krigsskolan. Hans examen vid denna var den mest lysande, som någonsin avlagts där.

Varför anmälde sig Quisling såsom Fridtjof Nansens medhjälpare i dennes stora humanitära aktion i Ryssland? Det är svårt att klarlägga motiven härför, men allt tyder på, att han ville göra en insats av ovanligt slag, en insats, som skulle göra honom internationellt bemärkt och uppskattad. Han utförde också otvivelaktigt ett gott arbete under de många åren i Ryssland, vilket han lärde känna som ingen annan utlänning. Men framför allt fick han starka intryck av allt det fruktansvärda han där såg, hungersnöden, kannibalismen, föraktet för människovärdet, allt skildrat i hans bok »Russland og vi», som utgavs redan 1930. Det torde heller icke kunna betvivlas, att dessa intryck fingo en avgörande betydelse för Quislings inställning gentemot bolsjevismen. Han trodde fullt och fast, att denna utgjorde en världsfara, som icke minst hotade Norge, och han föresatte sig, att han skulle bli den man, som skulle rädda sitt land och det övriga västeuropa från hotet österifrån.

Man kan kalla denna Quislings antibolsjevism för en fix idé eller vad man vill — hans inställning bottnade givetvis i många avseenden i felaktiga bedömanden —, så drevs han otvivelaktigt av just denna *ändrade* inställning till Ryssland. Han försökte sig som politiker och fick kontakt med bondepartiet samt blev försvarsminister i Hundseids regering, som innehade makten under större delen av år 1932, fram till mars 1933.

Statsadvokat Schjöldt försökte under rättegången med stöd av siffermässiga jämförelser och hänvisningar till den dåvarande departementschefens motiveringar för sina anslagsäskanden påvisa, att Quisling icke besjälades av det intresse för försvaret, som han så starkt poängterade senare. Men dels voro jämförelserna haltande, vilket framkom genom vittnesuttalanden av militära sakkunniga, dels måste givetvis Quislings förslag och motiveringarna till dessa bedömas med hänsyn till den dåvarande inrikespolitiska situationen, som i hög grad präglades av vänsterpartiernas allt starkare försvarsolust. Denna fick bondepartiet, som själv blott behärskade en sjättedel av stortingets mandat — och även tillsammans med högern utgjorde en minoritet — givetvis taga hänsyn till. Nej, beträffande Quislings uppträdande såsom försvarsminister torde inga bestämda slutsatser kunna dragas, vare sig i den ena eller andra riktningen.

Sedan bondepartregeringen avgått, bildade Quisling sitt eget parti, Nasjonal Samling. Två huvudmotiv torde ha föranlett detta för honom själv liksom för landet ödesdigra steg. Dels ville han icke finna sig i att se sin politiska karriär stoppad, dels kände han leda på grund av de tendenser till parlamentariskt förfall, som då framträdde och som han starkt kritiserade.

Som ledare av NS drevs Quisling till allt större desperation och slutligen in på den väg, som ledde till landsförräderiet. En trovärdig person — förman vid ett stort företag i Oslo — som före den 9 april 1940 tillhörde NS och ofta följde Quisling på dennes propagandafärder men som den dagen reagerade genom att ansluta sig till de norska trupperna, har för artikelförfattaren angivit de motiv, som enligt honom föranlett Quisling att handla på det sätt som hela världen erfarit: Quisling trodde fullt och fast, att han hade en mission att fylla. Men han greps efterhand av ett oerhört hat till särskilt arbetarpartiet, eftersom medlemmar av detta på alla upptänkliga sätt störde Nasjonal Samlings möten, utsatte dess anhängare för sparkar, slag och stenkastning, vräkte omkull dess bilar o. s. v. Icke mindre irriterades han av det allmänna föraktet för NS. Allt detta i förening med Quislings antibolsjjevikiska inställning utgjorde huvudmotivet för hans handlingssätt. Enligt den ovannämnda sagesmannen.

Då Quisling väl kommit ut på det sluttande planet, tvingades han allt längre och längre ut på detta. Psykiatrikerna ha understrukt, att han därvid i viss mån handlat i god tro. Förmodligen vore det riktigare att säga »delvis handlat i god tro». Då Quisling i december 1939 förhandlade med Hitler, Rosenberg, Raeder m. fl. om ockupation av Norge, måste han ha förstått, att han gjorde sig skyldig till landsförräderi, åtminstone i lagens mening. Och han förmådde heller icke upprätthålla sin eljest raka linje under processen, då alla de fotografiska återgivandena av tyska protokoll och Rosenbergs dagboksanteckningar lades fram inför rätten. Han blev uppenbarligen överraskad, då detta material presenterades, han svängde sig och rent ut sagt bondnekade. Hans uppträdande under detta skede av rättegången var icke imponerande och kommer alltid att tala emot honom.

Men den fortsatta processen fick en delvis annan prägel. Det blev aldrig bevisat, att Quisling personligen skulle ha fört ett så utsvävande liv — särskilt i fråga om alkoholkonsumtion —, som hela världen tidigare trott. Det blev heller aldrig bevisat, att han medverkat till grymheter och förföljelser av sadism eller personliga hämndkänslor. Hans uttalande inför höjesterett, att han under sin makts dagar aldrig hämnats på någon av de många, som tidigare skadat honom själv och som han hade möjlighet att låta vedergälla detta, blev icke emotsagt.

Under över fem månader var Quisling fängslad, givetvis utsatt för oerhörda psykiska påfrestningar. Men trots detta bevarade han en förvånansvärd vitalitet och ett imponerande lugn. Den som skriver dessa rader satt i höjesterett, endast en eller ett par meter ifrån honom, och kunde följa varje skiftning i hans ansikte. Detta präglades

alltigenom av sinnesro. Endast före sitt sista stora försvarstal darade han obetydligt av spänningen. Under det med stor kraft framförda talet rann svetten ned för hals och kinder, men icke en tår kom ur hans ögon, som några tidningsmän påstått. Såväl formellt som med hänsyn till innehållet var talet ett lysande prov, i all synnerhet som det framfördes blott med stöd av några få minnesanteckningar. Och det røjde lika litet någon fruktan som hans tidigare uppträdande.

Ett annat tilltalande drag hos den man, som gjort sig skyldig till större ogärningar än de flesta, var hans trofasthet mot sina vänner. De som hämtade honom till fängelset den 8 maj berättar, att han icke ville ha några personliga förmåner, som ej tillkommo hans »ministrar». Och vid alla de tillfällen, då han fått vittna i mål mot sina anhängare, har han visat, att han icke velat gynna sig själv på deras bekostnad.

För den som skriver dessa rader står det klart, att Quisling icke kan avfärdas som rätt och slätt en politisk gangster och bandit. Han gjorde sig skyldig till fruktansvärda förbrytelser, men hans motiv voro delvis av ideell natur.

Gösta Lindskog.

Quisling-prosessens prinsipielle bakgrunn. Den tiende september 1945 blev Vidkun Quisling dömt til døden i Oslo. Ved et tilfelle som ser ut som en tanke blev domsavsigelsen kunngjort på årsdagen for dødsdommene over Hansteen og Wickström under undtagelsestilstanden i 1941. Den tiende september 1941 blev nemlig disse to norske nasjonalhelter dømt til døden og henrettet av en tysk krigsrett. Datoen har også betydning på den måten at fra den dag kastet tyskerne og quislingene masken og gikk over til den rene terror. Den tiende september er en merkedag i okkupasjonens historie.

Hvis man sammenligner de rettsmetoder som avgjorde Hansteens og Wickströms skjebne og de metoder som blev brukt mot Quisling vil man komme til klarhet over at man her står overfor to *systemer*, — to verdner som ikke kan forenes. Hansteen og Wickström blev efter et kort *hemmelig* forhør dømt til døden og umiddelbart efter henrettet. De fikk ikke anledning til å skaffe sig forsvarer, de kom knapt til orde under rettsforhandlingene, »anklagen» bestod av en rekke påstander som aktor overhodet ikke kunde bevise, dommen fallt så å si uten betenkningstid og fullbyrdelsen av dommen kom som sagt praktisk talt umiddelbart efter domsavsigelsen. Hele »prosessens» var undavgjort på nogen timer. Det var *denne* metode okkupasjonsmakten og quislingene brukte mot sine fiender.

Hvilke metoder brukte det demokratiske Norge overfor Quisling? Innsamlingen av anklagematerialet har tatt månedsvise arbeide. Quisling blev arrestert i begynnelsen av mai og først i slutten av august begynte rettsforhandlingene. Under selve rettsforhandlingene har den anklagede fått alle de chanser som en anklaget overhodet kan få. Han har fått tildelt en av Norges mest ansette og dyktigste advokater

som forsvarer og denne advokat har — skjönt selv jössing av politisk overbevisning — gått til sitt arbeide med all den iver og interesse som en erfaren og kultivert advokat kan oppvise. Aktor var tvunget til å begrunne hver anklage han fremførte og Quisling selv og hans forsvarer fikk den hele tid full anledning til å motbevise anklagene hvis det var mulig. Den anklagede hadde full anledning til å føre forsvarsvitner og det var ikke det forsonende element i Quislings liv som ikke blev omtalt i retten. Forsvaret lette med lys og lykte efter trekk i Quislings liv som kunde undskylde ham og retten satt tålmodig i timevis og hørte foredrag om Quislings begavelse og plett-fri private liv i ungdommen. Quisling fikk alle de chanser han nektet andre. Undres om han nogen gang under prosessen tenkte på at de rettsmetoder han oplevet under sin egen prosess var i sig selv en knusende dom over det system han hadde forfektet? Tenkte han den tiende september på den forskjjel det var mellem den domstol som dömte Hansteen og Wickström og den domstol som dömte ham selv? Bare en enkel sammenligning mellem disse to domstoler kunde ha fortalt ham hvilket *system* han hadde forrådt og hvilket *system* han hadde solgt sig til.

Man har fra enkelte hold hevdet at denne langvarige prosess var unödig og at den har kostet den norske stat for mange penger. Quislings skyld var så åpenbar at det er anstaltmakeri å sette i gang hele dette skuespill. I andre land har man gått til summariske rettsforhandlinger. Hvorfor ikke gjöre det samme i Norge?

De som hevder slike argumenter er antageligvis ikke selv opmerksom på de konsekvenser som en summarisk prosess kan före med sig. Hvis Quisling var blitt lynchet eller dömt under ikke betryggende rettslige former var det fare for at han senere kunde fått martyrglorien. Det kunde ha opstått en »Quisling-myte» og fra denne myte kunde nye nasistiske bevegelser spire frem. Nu har disse åpne rettsforhandlinger *avslört* ham. Det er denne avslöring som er hovedsaken. Det er komplett umulig å lage nogen myte om denne mann. Nettop fordi han selv er kommet til orde under rettsforhandlingene er *det* opnådd at saken er blitt belyst fra begge sider. Og dermed er det også kommet frem at Quislings handlinger var av den art at han ikke kunde bortforklare dem. Han *var* virkelig en gemen forreder. Denne sikkerhet i vurderingen kunde man ikke ha opnådd hvis ikke rettsforhandlingene hadde foregått så omstenstelig og med en slik sans for fair play overfor tiltalte. Hver gang man blir fristet til å rope på summariske rettsforhandlinger må man huske på at denne Quislingprosess har hindret fremtidens quislinger å lage myter om Quislings navn. Bare denne fordel er nok til at man av all kraft må forsvare de rettsmetoder som blev brukt under Quislingprosessen.

Men Quislingprosessen har også et større perspektiv. I prosessen mot Quisling seiret det *beste* i den norske heimefront. Man må huske på at i de okkuperte land er det vanligvis to grupper som tar kampen op mot okkupantene: Den gruppe som drives av eventyrlyst og trang til å gjöre karriere under urolige tider, og den gruppe som vilde forsvare den *demokratiske kultur* og de *demokratiske rettstradisjo-*

ner. Det var den annen gruppe, heimefrontens kulturarmé, som seiret i Quislingprosessen. Det var jössingfrontens kulturpersonligheter som hindret lynchjustits og som fremtvang ordnede og kultiverede rettsforhandlinger. Og det var ikke bare Quisling som blev dømt den tiende september. Også over de barbarjössinger som ropte på sumariske rettsforhandlinger falt dommen. Bak Quislingprosessen öiner man et stort politisk dragkamp: Hvem skulde seire, — heimefrontens kulturpersonligheter eller heimefrontens pöbel?

Quislingprosessen er i virkeligheten ikke bare en prosess mot en forbryter. Den er noget meget mere: Den var et forsvar for rettsmetoder som er nödvendige i et sundt demokrati. Da denne domstol blev satt hadde den en langt större historisk opgave enn å döme Quisling. Den største innsats var at den hadde mot til i en oprevet tid å hevde de gamle vesterlandske rettstradisjoner. Disse tradisjoner har bäret oppe vår kultur og de har gjennom to tusen år fulgt med i vår civilisasjons utvikling. Den historiske bakgrunn for domstolen der nede i Logens store sal i Oslo var större en kanskje tilhörerne ante: Bak domstolen skimter man det gamle Athens krav om juridisk fair play overfor tiltalte, de gamle romeres rettferdighetskrav, Magna Chartas rop om at ingen skal dömmes uten efter ordnede rettsforhandlinger, den skandinaviske sagatids bud om at *med lov skal land bygges*, de engelske puritaneres kamp for likhet for domstolene, den amerikanske uavhengighetserklärings ord om menneskerettighetene, den franske revolusjons lengsel mot demokratiske domstoler, den norske Eidsvollsmenns fastsettelse av ordnet rettsvesen i grunnloven av 1814, — bak denne domstol skimter man en hel menneskeslekts lengsler, rettferdighetstrang og frihetskamp. De fortidens slekter som i sin tid förte retten frem til seier rett et nu en appell til den norske domstol om ikke å forråde menneskenes helligste rettsprinsipper, men nettop i en kritisk situasjon hevde dem helt og uforbeholdent. Det er til Norges uvissnelige heder at de norske dommere hörte denne appell og at de hadde så stor kulturens adel og overbevisningens mot at de uavkortet fulgte rettferdighetens krav om fair play overfor den tiltalte.

Kristian Gippö.

De nya partierna i Frankrike Efter befrielsen i augusti 1944 fanns **och konstitutionsfrågan.** det endast ett parti i Frankrike: motståndspartiet (le Mouvement des Résistants). Det dröjde emellertid inte länge, förrän några av de gamla politiska partierna rekonstruerades, varvid alla de medlemmar, som direkt eller indirekt anslutit sig till Vichyregimen, eliminerades. Ur le Mouvement des Résistants, som ända till befrielsen praktiskt taget var en politisk enhet med programmet: inkräktarnas fördrivande och Frankrikes renässans, uppstodo så småningom under vintern 1944 nya partier, vilka i fråga om den politiska kursen efter befrielseverkets genomförande lancerade olika aktionsprogram, alla präglade av en klart markerad vänsterradikal kurs.

De partier, som marscherade upp till den i Frankrikes historia

märkliga och kanske epokgörande valbataljen den 21 oktober 1945, voro följande (från höger till vänster):

1) *L'union patriotique républicaine*, en kvarleva av den av överste de la Roque i början på 1930-talet etablerade kamporganisationen »Croix de Feu», som ju spelade en stor roll i 6 februarikravallerna 1934 i Paris. Denna fraktion är alltjämt frenetiskt antikommunistisk men pläderar — liksom kommunisterna — för en auktoritär styrelse, baserad på en »reformerad demokrati». För närvarande dirigeras den i dagens Frankrike politiskt betydelselösa Croix de Feu-rörelsen av Charles Vallin, f. d. deputerad, Barrachin och Ruhlmann. Tidningen *L'Époque*, som före ockupationen var partiets huvudorgan, redigerat av den kände publicisten Henri de Kérillis, distribueras numera från U. S. A., dit Kérillis flydde i juni 1940 och där han fortfarande vistas. Även den i U. S. A. utgivna revyn *France Libre* för partiets talan med Kérillis' penna, en av de bästa i den franska pressen.

2) *La fédération républicaine* med Louis Marin som president, den moderata falangens ledare i förkrigstidens deputeradekammare, är i Parispressen representerad av *La Nation*. Utöver vad förf. anført om detta parti i en artikel rörande 1875 års konstitution i *Svensk Tidskrift* n:r 2, 1945, bör tilläggas, att den republikanska federationen avvisar projektet om en konstituerande församling (*l'Assemblée constituante*) och påyrkar, att i enlighet med 1875 års statsförfattning, som partiet anser fortfarande vara i kraft — härom mer i den följande juridiska analysen —, deputeradekammaren och senaten, förenade till en nationalförsamling, besluta huruvida en ny konstitution bör utarbetas. Det är en logiskt klar linje.

3) *L'alliance démocratique*, dirigerad av Paul Reynaud, vars program i konstitutionsfrågan har mycket gemensamt med den republikanska federationens. Partiets sociala, näringspolitiska och statsfinansiella program är i likhet med den republikanska federationens manifest baserat på den enskilda äganderättens och det privata initiativets hävdande. I såväl praktiskt som tekniskt hänseende är Reynauds ekonomiska projekt utan tvivel ägnat att i sinom tid utgöra en solid grundval för en rekonstruktion av Frankrikes näringsliv och statsfinanser, särskilt i fråga om den för exporthandeln så viktiga valutapolitiken. Partiets ledande tidning är *Le Méridien*.

4) *Le mouvement républicain populaire* (MRP) är ett av de nya partierna. Det är Vatikanens kamporgan i den moderna franska politiken. Detta parti består av medlemmar från de gamla partierna, alltifrån högern till socialisternas vänsterflygel. Dess parlamentariska bas är lika solid som bred. En av partiets viktigaste fraktioner är *la Confédération Française des Travailleurs Chrétiens* (CFTC), de katolska arbetarnas landsorganisation, vars politiska program ansluter sig till den påvliga encyklikan 1891, i vilken de sociala orättvisorna brännmärktes på samma gång som våldshandlingar i den sociala striden fördömdes, likaså också en politisk verksamhet som hotar individens frihet och den privata äganderätten. CFTC, liksom hela det katolska partiet, opponerar sig mot de enskilda företagens socialisering (*la nationalisation*). I konstitutionsfrågan sluter partiet

upp kring de Gaulles program: en konstituerande församling med begränsad befogenhet. Som CFTC f. n. omfattar minst 1 miljon arbetare och tjänstemän, är den ett kraftigt stöd för antisocialiseringsfalangen. Partiets ledare äro utrikesministern Georges Bidault, justitieministern Pierre-Henri Teitgen och Maurice Schumann, under ockupationen chef för la France Combattante, en även av Vatikanen finansierad kamprörelse, som bl. a. omfattade tusentals katolska arbetare. Vid sidan av de katolska arbetarnas landsorganisation står en stor skara av småborgare och bönder, av intellektuella och representanter för storborgarna och aristokratien, dirigerade av den katolska kyrkans kardinaler, biskopar och abbéer, intelligenta psykologer och utmärkta propagandister. Detta partis entré på den politiska scenen betecknas i Paris som »ett stort evenemang». Det är huvudsakligen till det katolska partiet, som en stor del av de första gången i Frankrikes historia röst- och valberättigade kvinnorna anslutit sig. Frankrike, som alltsedan radikalsocialisternas vid sekelskiftet ej utan framgång lancerade antiklerikalism varit Vatikanens sorgebarn, har nu blivit ett av de käraste barnen i fadershuset, som den skicklige taktikern Pius XII gav sin speciella välsignelse dagen före valen, och att den inte föll på hälleberget, kunde höga vederbörande i Rom konstatera dagen efter bataljen. Aldrig i modern tid har den katolska kyrkans makt över de franska själarna varit så stor som nu. En av de trognaste arbetarna i vingården är Georges Bidault, som 1930 startade tidningen L'Aube med kristligt demokratisk tendens. De av Bidault författade artiklarna räknades till de bästa i franska pressen. Mobiliserad 1939, blev han tillfångatagen 1940 och fördes till Tyskland, men frigavs 1942, varefter han anslöt sig till le Mouvement des Résistants. I december 1942 häktades han på order av Laval, lyckades fly och blev snart ordförande i motståndsrörelsens nationalråd. Den skicklige organisatören och orädda kämpen avancerade efter Paris' befrielse till utrikesminister. Jämte L'Aube är tidningen Les Nouvelles du Matin det katolska partiets ledande organ.

5) *Le parti radical et radical-socialiste* har fortfarande borgmästaren i Lyon och f. konseljpresidenten Edouard Herriot till president. Partiet har samma inställning till konstitutionsprojektet och socialiseringen som Vatikanpartiet. Det elegant formulerade manifestet lämpar sig bättre för den exklusiva publiken vid Franska akademiens högtidssammankomster än för borgarna och bönderna, som tröttnat på tredje republikens parlamentariska fraseologi. Som Herriots drabbanter figurera som vanligt den oundviklige Daladier och hrr Steeg, Sarraut och Paul Bastid. Partiets glanstid är förbi, och namnet på dess tidning, L'Aurore, har nu en ironisk klang. Den antiklerikala kampanjen är avblåst. Men för sent.

6) *Le parti socialiste* har samma presidium som under folkfrontens dagar: Léon Blum, Vincent Auriol, Daniel Meyer, Jules Moch och Léon Jouhaux, som ha svårt att hålla »den nye mannen», den arrogante Louis Saillant, i styr. Socialisterna annonsera den ena dagen, att de inte vilja samverka med kommunisterna, den andra dagen att

ett samarbete kanske är möjligt. On verra... I varje fall är deras socialiseringsprojekt lika radikalt som kommunisternas, men de avvisa Moskvapartiets krav på en »suverän konstituerande församling» med obegränsad makt, och som i regeringen endast ser ett parlamentets verkställande utskott — i stil med den av Nationalkonventet tillsatta ministären. I likhet med radikalerna och katolikerna acceptera socialisterna de Gaulles projekt: en konstituant, som för att citera M. Blum »tolererar» de Gaulle-regeringen, och endast befattar sig med författningsfrågan. Det är M. Blums senaste åsikt, i morgon har han kanske en annan. Räcker han kommunisterna handen, har han den politiska makten, och inviterar han katolikerna, radikalerna och de moderata till en »alliance provisoire», är han också »le maître de la Chambre». Hans roll påminner om kavaljerens i den svenska Vingåkersdansen. Men vill M. Blum liera sig med centern och högern, måste han stoppa socialiseringsprojektet i fickan, och det ser ut, som om också en stor del av arbetarklassen komme att opponera sig mot de enskilda företagens socialisering, därför att den innebär ett hot mot strejkrätten. Socialiseringen gör arbetarna till statsfunktionärer, framhåller kommunistorganet L'Humanité, och staten tolererar inga strejker. För arbetarna är socialiseringen inkörsporten till samma slaveri under staten, som vi se i Sovjetunionen och som vi sett i Hitlertyskland och Mussolinis Italien. »Je suis très content», säger M. Blum. Hans suffisanta leende kommer en att tänka på skaldens ord: »Framtidens slöja är vävd av barmhärtighetens hand.» Förf. minns, att M. Blum var strålände glad i juni 1936, då folkfronten startade, men ju mer det oundvikliga fiaskot närmade sig, blev hans leende, för att citera den tröstande partikamraten Auriol, »tragiskt skönt».

7) *Le parti communiste* dirigeras av en kommitté, bestående av Marcel Cachin, Maurice Thorez, Jacques Duclos, André Marty och Jacques Cogniot. Den energi, de franska kommunisterna utvecklade i motståndsrörelsen under ockupationen, kunde mäta sig med den, som präglade deras samarbete med hitleristerna hösten 1939 och vintern 1940.

Till den stora partiparaden sälla sig tvenne betydande federationer, som bildades under ockupationen: *Le Front National* (sympatiserar med kommunisterna) och *Le Mouvement de la libération nationale*, mera moderat, på gränsen mellan socialisterna och det katolska partiet. Front National's kamporgan äro Combat och Franc-Tireur.

*

Vid valen kandiderade varken Paul Reynaud eller Léon Blum. Av olika skäl anse de det opportunt att tills vidare i kulisserna manövrera det politiska spelet. Edouard Herriots vänner i Lyon lyckades trots hans en gång så mäktiga partis (det radikalsocialistiska partiet) sjunkande aktier på den politiska börserna ge honom en plats i det nya parlamentet, men radikalernas ledare n:r 2, Edouard Daladier, föll igenom i Vaucluse, hans »petite patrie», där han alltsedan sin

entré i politiken efter världskriget 1914—18 varit en persona grata. Daladiers nederlag i Vaucluse, Herriots knappa seger i Lyon och det stora manfallet inom deras parti var det moderna Frankrikes dom över radikalernas komprometterande förbindelser med Stavisky-ligan 1932—33, deras kurtis för kommunisterna och socialisterna i maj 1936, då »folkfronten» med radikalerna i spetsen marscherade fram till det kanske största politiska fiaskot i tredje republikens historia samt över konseljpresidenten Daladiers servila attityd vis-à-vis Hitler i München 1938 och hans valhända politik 1939—40. Men radikalernas nederlag den 21 oktober var framför allt domen över deras kristendomsfientliga »kulturradikalism», som ett av krig och ockupation hårt prövat, men i lidandet luttrat och andligen fördjupat folk fann vara fadd och blaskig, en kvarleva av den dekadenta fin-de-siècle kulturen. Därtill kom, att radikalernas program vid oktobervalen var diffust och alltför senilt för en nation, som under ockupationen återfått Marseljäsens unga hänförelse och segrande energi.

Segern för kommunisterna (det nya parlamentets största parti) är ett nytt bevis för den begreppsförvirring och intellektuella avmattning, som i så hög grad präglar efterkrigstidens Europa. Man har ännu inte insett, att kommunismen i själva verket är mycket nära befryndad med hitlerismen — samma excessiva étatism —, och då de franska kommunisterna efter den tysk-ryska alliansen i augusti 1939 räckte hitleristerna handen och instämde i Wilhelstrasses propagandaparoll i Paris »varför dö för Danzig?», så var det ett pikant uttryck för en politisk syskonkärlek. De franska kommunisternas anpassningshat mot hitleristerna under de senaste åren utgör ytterligare ett bevis för riktigheten av påståendet, att »släkten är värst».

Kommunisternas avantgarde, socialisterna, hemförde också »une belle victoire», dock inte så stor som deras herrars och mästars, men dock så pass betydande, att det socialistiska partiet, såsom ovan påpekats, kan i högre grad än kommunisterna dominera parlamentet.

Det tredje segerpartiet är det nyss presenterade »katolska» partiet, som egentligen borde heta det kristligt-demokratiska partiet, ty även många protestanter och frireligiösa ha anslutit sig till detta parti. Med en intelligent ledning kan partiet komma att spela en stor roll i fransk politik.

Den moderata falangen är visserligen inte kvantitativt betydande, men i kvalitativt hänseende står den på en mycket hög nivå. Den har en mäktig bundsförvant i tiden och i det franska folkets sinne för *measure* och *clarté*, egenskaper som torde bli alltmer framträdande, när nationen återfått sin fulla andliga hälsa och kraft.

»Konstituerande församlingens» medlemsantal är 522. För majoritet är enligt valresultatet den 21 oktober följande kombinationer möjliga (k = kommunister, s = socialister, d = kristl. demokrater, f = moderata falangen):

k + s; k + d; d + f + s.

*

Den uppgift, partierna fått sig förelagd, är att ta författningsfrågan under omprövning och eventuellt utarbeta en ny konstitution.

Men innan man griper sig an med att lösa denna uppgift, bör följande fråga besvaras: hur är det egentligen med den s. k. konstituerande församlingens *juridiska* kompetens? Och detta spørsmål sammanhänger med ett annat: är 1875 års konstitution fortfarande gällande eller ej?

Högern (La *fédération républicaine*) samt en del andra moderata fraktioner hävda, att 1875 års konstitution ännu är i kraft, och att följaktligen en författningsrevision eller skapandet av en ny konstitution endast kan genomföras av nyvalda kammare (deputeradekammaren och senaten), samlade i enlighet med 1875 års bestämmelser till en nationalförsamling för att avgöra huruvida 1875 års konstitution skall bestå eller ändras eller ersättas med en ny författning. Att, på sätt som skett, etablera en »konstituerande församling» är grundlagsstridigt, varav följer, att de beslut, som denna församling fattar, bli olagliga.

General de Gaulle har ju själv accepterat denna ståndpunkt, då han kallar sin regering »un gouvernement *provisoire*», d. v. s. en ministär som fungerar, till dess den blivit avlöst av en i enlighet med gällande författning utsedd regering. Än vidare. Han har med rätta betecknat marskalk Pétains manöver den 10 juli 1940 som ett brott mot 1875 års konstitution (se förf:s artikel »Kring Pétainprocessen» i Svensk Tidskrift n:r 5, 1945), och han har med skärpa framhållit, att Vichyregeringen var en grundlagsstridig institution. I Pétainprocessen, som processrättsligt dock inte var så bedrövlig som rättegången mot Laval, blev icke Pétains statskupp tillräckligt utredd, men det fastslogs, att kuppen var ett attentat mot 1875 års författning, och att denna konstitution fortfarande var gällande. Pétain blev åklagaren svaret skyldig, då denne frågade: när upphävdes 1875 års författning? Också försvarsadvokaten teg. Hur kan man då ta ett så grundlagsstridigt initiativ som proceduren med etablerandet av en »konstituerande församling» uppenbarligen är? Det är ju inte konsekvent att först gentemot Pétain och Vichyregeringen hävda, att 1875 års konstitution är i kraft, och att Vichymännens beslut voro en lång serie av grundlagsbrott, och att sedan vid genomförandet av en politisk nyordning nonchalera 1875 års författning och handla, som om den vore upphävd. En statsförfattning upphäves *icke* genom tidningsartiklar och proklamationer; den består, tills den i enlighet med sina egna stadganden blivit upphävd.

Den moderata falangens ståndpunkt är logiskt klar och juridiskt oantastbar. Det franska folket, vars kultur präglas av klarhet och logisk stringens, torde förr eller senare inse, att de moderata ha rätt.

När ett nytt Frankrike nu skall byggas upp, är det av största vikt, att den konstitutionella grundvalen blir juridiskt *solid*, så att inte eventuella politiska äventyrare kunna radera hela författningsverket med att påvisa, att den s. k. konstituerande församlingen av anno 1945 var grundlagsstridig, och att förty dess beslut äro olagliga.

Man har dragit upp en parallell mellan den »konstituerande församlingen» och Nationalförsamlingen i Versailles 1789. Men statsrättsligt är parallellen oriktig, ty 1789 års Nationalförsamling fram-

gick ur den författningsenligt av konungen sammankallade ständsrepresentationen, som bemyndigades att revidera konstitutionen.

För övrigt, skulle de ha rätt, som påstå, att 1875 års konstitution upphörde att gälla vid Frankrikes sammanbrott, måste man återta anklagelsen mot Pétain och Vichyregeringen för brott mot konstitutionen.

L'Humanités deklaration, att man inte behöver ta någon hänsyn till den borgerliga lagstiftningen, är ett nytt bevis för riktigheten av Stalins ord, att det är si och så med de utländska kommunisternas intelligens. Även dumheten är en Vår herres gåva, men den får inte missbrukas.

Konsekvensen av den franska högerns och en del andra moderata grupperns ståndpunkt i konstitutionsfrågan skulle alltså bli:

1) att den »konstituerande församlingen» är en institution, som i likhet med den provisoriska regeringen saknar stöd i den alltjämt gällande 1875 års konstitution;

2) att nya val till deputeradekammaren och senaten böra förrättas jämlikt 1875 års konstitution och den före ockupationen gällande och icke författningsenligt upphävda vallagen;

3) att efter valen den provisoriska ministären demissionerar, och en ny regering bildas;

4) att regeringen och parlamentet sanktionera den provisoriska regimens förordning om politisk rösträtt och valbarhet för kvinnor, samt att därefter åter nya val till deputeradekammaren och senaten utlysas och förrättas enligt den sanktionerade vallagen;

5) att de ur dessa val framgångna kamrarna förena sig jämlikt 1875 års konstitution till en nationalförsamling, som 1) väljer en president för franska republiken, 2) sanktionerar eller upphäver den provisoriska regimens förordningar, 3) löser författningsfrågan, varvid följande alternativ tas under omprövning: a) 1875 års konstitution bibehålles, b) 1875 års konstitution revideras, c) en ny statsförfattning utarbetas.

Den nya republikanska konstitutionen skulle med denna strikt författningsenliga procedur få en statsrättsligt solid grundval, ägnad att ge författningsbygget den juridiska hållfasthet, som den s. k. konstituerande församlingens lagstiftningsverk av ovan anförda skäl skulle komma att sakna vid eventuella framtida attacker mot det efter Frankrikes befrielse 1944 skapade statsskicket.

Jean Cay.

Arbetarsegern Under valkampanjen i Norge riktade företrädare för **i Norge.** högern skarp kritik mot beslutet att förlägga valdagen så tidigt som till den 8 oktober. Därigenom skulle — hette det — de borgerliga bliva avsevärt handikapade, eftersom de i samförståndets tecken lagt ner all partiverksamhet under kriget, medan arbetarpartiet och kommunisterna med statsmedel utbyggt sina organisationer »under jorden». Högern hade visserligen hållit landsmöte i augusti, för övrigt det bästa i dess historia, men partiapparaten sattes nödortföttigt i stånd först i september. Det vore, underströk

man på högerhåll, icke riktigt att ställa till med val, sedan väljarna — som i över fem år måst undvara nästan all politisk upplysning — blott under några få veckor fått tillfälle att bilda sig en uppfattning om partiernas gärningar närmast före ockupationen samt om deras återuppbyggnads- och framtidsprogram.

Det lär nog icke vara lätt för arbetarpartiets ledamöter i regeringen, som framdrivit beslutet om den tidiga valdagen, att alldeles rentvå sig från beskyllningen att ha velat påskynda väljarnas avgörande för att därigenom så lindrigt som möjligt komma ifrån kritiken mot försvarsförsummelserna före kriget och bekymmerslösheten i aprildagarna 1940. Å andra sidan fanns det otvivelaktigt skäl även för ett val så snart som möjligt. Framför allt ansågs det, icke utan fog, att ett val s. a. s. skulle rensa luften och skapa erforderlig klarhet om folkets inställning.

Ett bevis för att arbetarpartiet haft tillfälle att långt tidigare och bättre än de borgerliga förbereda valet, utgör det faktum, att de snabbt kunde släppa ut ett synnerligen rikhaltigt och välillustrerat agitationsmaterial, medan de borgerliga nödgades springa runt till alla möjliga tryckerier och ändå icke få färdigställt på långt när allt vad de ville. Högern fick i sista stund tryckt en stor valtidning »8. oktober», som distribuerades till praktiskt taget alla hem. Den nådde dock fram först i valkampanjens elfte timme, då väljarna överlag bestämt sig för hur de skulle rösta. Vänstern — motsvarigheten till vårt folkparti — och bondepartiet hade ännu större svårigheter än högern i berörda avseende.

Även föredragsverksamheten kom så sent igång, att det var nästan omöjligt att därmed nå åtminstone mera avlägsna bygder. Och där sådana möten likväl kommo till stånd, hann en ordentlig förhandsreklam ofta ej genomföras. Även beträffande denna propagandaform låg arbetarpartiet över, låt vara att högern på många håll hade synnerligen lyckade möten. Hambro samlade sålunda överfulla hus och likaså partiets vice ordförande redaktör Smitt-Ingebretsen, båda, var och en på sitt sätt, lysande talare. Hambro är en mästare i att gissla motståndarnas svagheter, han är hänsynslös och utmanande, han äger en enastående förmåga att draga upp belysande paralleller, han är fångslande och även rolig. Smitt-Ingebretsen är försonlig och modest, han framhäver helst och huvudsakligen positiva synpunkter. Då det gäller att övertyga tveksamma väljare kommer han bra nära fulländningen.

Såväl vänstern som bondepartiet märktes rätt litet i valkampanjen. Kommunisterna hade däremot stora möten och bedrev framför allt en omfattande husagitation. Även Kristliga folkpartiets företrädare samlade väldiga åhörarskaror, men vissa av dem tvekade ej att öppet bedriva propaganda även på möten, som skulle ha rent religiös karaktär. Vid ett sådant möte i Oslo, där professor Hallesby talade för tusen personer, uppmanade sålunda ordföranden alla att gå fram till valurnorna, och han tillade, att han själv skulle rösta med Kristliga folkpartiet. Detta var dock långt mindre stötande än tilltaget att

på valsöndagen lägga ut partiets propagandamaterial i Vor Frelseres kirke i Oslo. Det bör emellertid tilläggas, att partiets främsta ledare icke undertecknat det upprop till kyrkobesökarna, som där distribuerats.

I början av valkampanjen voro de borgerliga ganska pessimistiska beträffande utgången. Överallt hördes det resonemanget, att arbetarpartiet under alla förhållanden skulle vinna och att det därför inte lönade sig, vad de andra än gjorde. Undan för undan steg emellertid optimismen, särskilt inom Kristliga folkpartiet, högern och vänstern. Högern väntade särskilt, att dess propaganda i försvarsfrågan och beträffande utrikespolitiken före kriget skulle få effekt. Och möjligt är att den också skulle ha fått det, om agitationen kunnat bedrivas under en längre tidrymd. Nu hann den aldrig göra sig gällande i jämförelse med all propagandan, som tog sikte på de sociala och ekonomiska frågorna, särskilt återuppbyggnadsarbetet.

Minst optimistiskt var bondepartiet, som icke vågade räkna med någon framgång. Det trodde dock, att ställningen skulle kunna hållas, framför allt beroende på, att fem mandat gått förlorade vid det närmast föregående valet — 1936 — med mycket ringa övervikt för de grupper, som lade beslag på dessa platser. Men bondepartiet var djupt komprometterat genom att flera av dess ledande män och kvinnor under kriget stött NS. Lika mycket torde dess ställning dock ha försvagats därav att dess representanter genomgående varit så ineffektiva, då det gällt att i stortinget hävda jordbrukets intressen.

Arbetarpartiets ledning var från början segerviss. Den räknade med sex säkra vinster — varigenom majoriteten skulle vara tryggad med ett mandats övervikt — men ansåg upp till sjutton vinster möjliga. Dessa beräkningar visade, att det stora arbetarpartiet allvarligt underskattade kommunisternas chanser. Sekreterare Bratteli uttalade före valet för en svensk tidning, att det vore fullkomligt uteslutet, att de ultraröda skulle erövra något mandat i Oslo och att de även på andra håll hade små utsikter. Själva bedömde kommunisterna sina utsikter mera realistiskt, låt vara väl optimistiskt. De förklarade, att elva mandat vore säkra men ytterligare fyra möjliga. Vid närmast föregående val hade kommunisterna blott deltagit i Bergens stad och där endast samlat omkring 4,000 röster.

Så kom valet. Det fick — betraktat som i huvudsak en dragkamp mellan borgerliga å ena sidan och arbetarpartiet samt kommunisterna å den andra — ungefärligen den väntade utgången. Förskjutningen till vänster var kraftig om än ej så våldsam som i andra länder, där man efter kriget appellerat till väljarna. Bondepartiet drabbades som förutsetts av en kraftig tillbakagång. Att även högern skulle gå starkt tillbaka kom däremot överraskande, liksom Kristliga folkpartiets mycket betydande framryckning.

Eftersom valet ännu ej helt avslutats — beroende på att slutsiffrorna från Finnmarken ännu ej kommit — kunna inga definitiva röstsiffror men väl mandatsiffror här framläggas. De siffror, som föreligga, ange dock i allt väsentligt valresultatets karaktär.

Dagens frågor

	Röstsiffror	Mandat
Högern	248,530 (321,398)	25 (36)
Bondepartiet	118,760 (165,025)	10 (18)
Vänstern	201,555 (236,904)	20 (23)
Kristliga folkpartiet	116,589 (19,645)	8 (2)
Borgerliga	685,434 (742,972)	63 (79)

(Samfundspartiet, som år 1936 insatte en representant i stortinget, deltog icke, liksom givetvis ej heller quislingpartiet, Nasjonal Samling, i årets val.)

	Röstsiffror	Mandat
Arbetarpartiet	592,167 (597,542)	77 (70)
Kommunisterna	171,400 (4,376)	10 (0)
Socialisterna	763,567 (601,918)	87 (70)

Vid det nu avslutade valet ha ett par lokalt betonade grupper, som närmast torde hänföras till de borgerliga, erhållit inalles 4,338 röster men intet mandat.

Som synes av ovanstående översikt har bondepartiet lidit störst motgång vid valet. Dess tillbakagång i röstetal utgör icke mindre än 28,0%. Bondepartiets nederlag är så mycket allvarligare ur dess egen synpunkt som partiet gick tillbaka även vid valen 1933 och 1936. Antalet mandat har reducerats ända sedan valet 1927, då bondepartiet uppnådde sin maximala styrka i stortinget, eller 26 platser. Representationen har alltså sedan dess minskats till nära nog tredjedelen.

Även högerens tillbakagång är betydande och uppgår till 22,7% av röstetalet. Dels torde emellertid högerens röstförluster i högre grad än bondepartiets förklaras av väljarnas övergång till ett annat borgerligt parti, Kristliga folkpartiet, dels hade högern en stor framgång vid 1936 års val. Dess röstetal nu motsvarar tämligen exakt, vad partiet uppnådde vid valet år 1933.

Vänstern har av de »gamla» borgerliga partierna lidit minst motgång. Även vänstern har — det gäller särskilt Västlandet — förlorat väljare till Kristliga folkpartiet men den procentuella tillbakagången i röstetalet stannar likväl vid 14,7%.

Kristliga folkpartiet har genom att nära nog femdubbla sitt röstetal kommit upp i över 100,000 och nästan gått om bondepartiet.

På grund av den kommunistiska framryckningen har arbetarpartiet icke helt lyckats hålla ställningen, vad antalet röster beträffar. Tillbakagången är dock så obetydlig som 0,9%. Partiet erövrar majoriteten i stortinget.

Kommunisternas framgång är betydande men icke större, relativt sett, än den som deras svenska partivänner uppnådde vid valet 1944. På den rena landsbygden ha de uppnått mycket låga röstsiffror (omkring 5% av arbetarpartiernas sammanlagda).

*

Den borgerliga splittringen — såväl vänstern som Kristliga folkpartiet vägrade att ingå någon som helst samverkan, medan högern och bondepartiet samverkade i alla landsbygdslokaler utom två — torde ha åsamkat de borgerliga omkring tio mandatförluster, av vilka minst sex drabbat högern. Å andra sidan har splittringen på arbetarsidan haft motsvarande verkan.

Möjligheterna att förklara förskjutningarna åt socialistiskt håll vid valet äro ganska begränsade. Den starka utarmningen och särskilt arbetarnas ekonomiska betryck torde dock, jämte den allmänna radikaliseringsprocessen i världen, särskilt i England, ha varit mest avgörande. Vad Kristliga folkpartiets framgång beträffar, torde den främst ha betingats av religiösa och känslomässiga faktorer, vilket också den opolitiska *Oslo Tidningen Verdens Gang* finner sannolikt. Då högerns röstförluster övervägande torde förklaras av övergången till Kristliga folkpartiet — i Oslo exempelvis har detta av allt att döma fått minst 90 % av sina väljare från högern — så är det knappast riktigt att tala om en svår politisk läxa för högern. Å andra sidan borde denna ha kunnat ernå ett bättre resultat. En faktor som inverkat starkt till högerns nackdel har varit stortingspresident Hambros spel i somras gentemot motståndsrörelsens ledare, Paal Berg. Däremot ha tusentals konservativa reagerat synnerligen starkt, delvis förmodligen genom att rösta på ett annat parti såsom en ren demonstration.

Förskjutningen från arbetarpartiet till kommunisterna skulle sannolikt ha blivit än kraftigare, om ej statsminister Gerhardsens person utgjort en stark motvikt. Han är ung, okomprometterad, ärlig, samarbetsvillig, lugn och sansad. Förmodligen har han förmått många tveksamma borgerliga att lägga sin röst på arbetarpartiet.

Resultatet av valet har blivit, att arbetarpartiet bildat en ren parti-regering. Personligen torde statsminister Gerhardsen varit mest böjd för en samlingsregering med förutom en kärna av arbetarpartiets män ett inslag av kommunister och representanter för vänster och Kristliga folkpartiet. Men majoriteten inom arbetarpartiets ledning önskade det förstnämnda alternativet. Regeringsskiftet skedde innan det nya stortinget sammanträder.

Det danska socialist- Socialdemokratien upplever efter kriget inte de **nederlaget.** sötebrödsdagar, som de många maktmedvetna uttalandena från de svenska »partivännerna» ge sken av. I Sverige förlorade partiet vid 1944 års val majoriteten i andra kammaren — frånräknas talmannen, som saknar rösträtt, äro socialdemokraterna ju blott 114 av 229 — och av folkets röster fick det endast 47 procent. I Finland uppgår partiets numerär efter valet i våras till blott en fjärdedel av riksdagens. I Norge lyckades fantomen Gerhardsen visserligen erövra åt partiet en knapp majoritet i stortinget, men studerar man primärsiffrorna visar det sig att majoriteten endast är ett uttryck för överrepresentation utan motsvarande folkligt underlag. Och vid Danmarks första fria val den 30 oktober i år förlorade partiet 18 mandat och sjönk ner till under en tredjedel av folketingets medlemstal. Partiets stora motgångar i tre av de nordiska länderna

vittna sannerligen inte om segerstämningar utan snarast om en kris. För att förgylla upp argumenteringen till förmån för socialiseringskraven vilja socialdemokraterna gärna åberopa att kommunisterna delvis erövrat de mandat, som gått förlorade. Men både i den finska riksdagen och i det danska folketinget ha de borgerliga majoritet, och vad vårt eget land beträffar glömma socialdemokraterna allt för ofta att arbetarpartierna tillsammans förlorade sju mandat till de borgerliga i fjol.

Den stora händelsen vid det danska valet var nämligen den klara, borgerliga segern. Socialdemokrater och kommunister fingo tillsammans blott 66 mandat (48 resp. 18) av de 150. Socialdemokraternas mycket radikala socialiseringspostulat slogos alltså tillbaka med eftertryck. Att socialdemokraterna fingo vidkännas ett så svidande nederlag sammanhängde sannolikt också mycket med ledande parti-mäns passiva uppträdande mot tyskarna under ockupationen och med den Stauningska avrustningspolitiken före den 9 april. Att kommunisterna däremot verkade så attraktiva berodde uppenbarligen inte bara på deras stora andel i motståndsrörelsen utan också på att de i likhet med de finska folkdemokraterna men i motsats till våra helproletära kommunister sugit upp en del av den danska intelligentian med den legendariske medicine professorn Mogens Fog som den mest kände; denne dandy tar nu säte i folketinget, medan hans kände socialdemokratiska akademiska kollega, klassikern Hartvig Frisch slogs ut. Anmärkningsvärt fingo kommunisterna c:a 1,800 röster på Bornholm, trots den ryska »besättelsen». Arbetarpartiernas nederlag var dock från början alls inte givet. Ännu på valdagen tippade ledande borgerliga politiker »röd» majoritet.

Vid den preliminära röstsammanräkningen blevo röstetalen (siffrorna inom parentes 1943 års val utan kommunisterna, som ej fingo rösta 1943 och för vilka jämförelsetalet avser 1939 års val):

	Röster	Mandat
Socialdemokraterna	671,764 (894,632)	48 (66)
Radikala	166,843 (175,179)	11 (13)
Konservativa	373,754 (421,523)	26 (31)
Venstre	480,030 (376,860)	38 (28)
Retsförbundet	38,411 (31,323)	3 (2)
Kommunisterna	256,183 (40,893)	18 (3)
Dansk Samling	63,580 (43,367)	4 (3)

(Dessutom fingo nazisterna och det speciella bondepartiet vid 1943 års val 3 resp. 2 mandat men ställde nu ej upp. Deras röstetal voro 43,309 resp. 24,572.)

Den andra stora händelsen var Venstres breda framryckning. I och för sig innebär partiets framgångar inte stort mera än att positionerna före 1939 och 1943 års val återvunnits. Inte desto mindre kom den stora framgången just nu överraskande. Venstre, som trots sitt namn är ett ganska konservativt parti — ja, för dagen kanske

det konservativaste i dansk politik — stöder sig som bekant till största delen på jordbrukarna och har sin tyngdpunkt på Jylland. I likhet med bondepartierna i övriga nordiska länderna har Venstre varit relativt återhållsamt i motståndet mot eller fördömandena av nazistregimen. Det norska bondepartiet fick vid folkets dom i val utstå en katastrof. Venstre däremot kunde glädja sig åt en ansenlig röstökning överallt; drömmen att för första gången sätta sig fast innanför Köpenhamns murar genom att erövra ett mandat där besannades dock ej. Det är dock en oerhört hård dom, som Christmas Møller avkunnade på valnatten, när han förklarade att Venstre dragit till sig tyskar (i Sönderjylland), nazister och værnemagere. Givetvis räcker denna förklaring icke långt, även om den delvis vore riktig. Venstre hade en jämn ökning över hela landet, från Bornholm till Ribe amt, och en stor del av denna ökning korresponderar mot en minskning för det konservativa folkpartiet, Christmas Møllers högerparti.

Det konservativa hade knappast räknat med att kunna hålla 1943 års rekordsiffror. De 12 procentens nedgång i röstetal kom dock säkerligen rätt överraskande. Många tydningar ha givits. Särskilt genom Christmas Møllers uttalanden har partiet fått anseende för att ha blivit litet ostadigt i socialiseringsspörsmålet, och otvivelsaktigt har en del konservativa särskilt inom näringslivet till följd härav känt dragning till det som man trott mera pålitliga venstre. Den starka betoning av den sociala reformviljan, som kom till uttryck vid sammarens programrevision, torde däremot inte ha verkat splittrande; t. o. m. Christmas Møllers motpol i partiet, förre handelsminister Halfdan Hendriksen, bedyrade i sina uppmärksammade, drastiskt kvicka och frejdiga valtal att han i sociala ting stod på partiets vänstra flygel och helt underskrev det nya programmet. Det har sagts att den temperamentsfulle Christmas Møller gått alltför hårt fram i valrörelsen mot Venstres jordbrukspolitik och därigenom stött bort det konservativas jordbruksväljare; vare sig detta påstående är riktigt eller inte synes partiets förluster vara störst inom partiets jordbrukssektor. Den som vistades i Köpenhamn under valkampanjens sista dagar bibragtes dock det bestämda intrycket att utrikespolitiken spelade den största rollen. Vid det stora valmötet kvällen före valet i K. B.-hallen, där 5,000 människor voro packade, var det anmärkningsvärt i hur hög grad utrikesminister Christmas Møller motsades av publiken, så fort han berörde Syd-Schleswigska frågan. Ideligen hördes det protester, när han sökte begrunda denna sin politik. Valmötet formade sig till en debatt emellan talaren och missnöjda åhörare; med durkdriven skicklighet fångade utrikesministern upp inkasten och bemötte dem under majoritetens jubel. Även när han med anledning av Bornholmsfrågan uttalade sitt förtroende för Sovjetunionen gick det ett dovt protestmummel genom salen. När han slutat sitt sprakande och glimrende valtal, hyllades han dock ovationsartat. Likväl finns det tydligen kretsar i alla partier och även i den danska högern, för vilka en annan och aktivare Schlesvigpolitik leker i hågen än den som den Buhlska samlingsregeringen under Christmas Møllers egid fört. Detta missnöje har helt eller delvis

tagits om hand av och härbärgerats hos Venstre och Dansk Samling, och bägge dessa partier ha tydligen för stunden profiterat därav.

Trots dagens motgångar intar det konservativa folkpartiet för närvarande en mycket stark ställning i dansk politik. Det utgör inte längre någon quantité négligeable utan har blivit en maktfaktor. Genom Christmas Møller — som f. n. dock icke är partiets formelle ledare — har partiets skuta navigerats ur dödvattnet och förts in mot centrum. Om det därför skall betecknas som radikalare än Venstre eller inte är väl en smaksak. Men partiet har tydligen mycket planmässigt sökt denna ändrade bas. Christmas Møller själv, laddad av »dynamik» som han är, är på en gång både omstridd och avgudad, det senare särskilt av de unga. Själv bekände han sig under valrörelsen till en politik fylld av ansvar och courage. Ingen kan påstå att Christmas Møller saknar dessa egenskaper. Därför har han även i de bredaste folklager vunnit en position som få danska politiker före honom. Han synes föredra en handlingskraftig höger framför en eller annan mandatvinst.

Denna ansvarsglädje har dock inte framträtt när en ny regering skulle bildas i den efter valen avgångna samlingsregeringens ställe. Till en början skyggade partierna för regeringsansvaret, mest med tanke på nästa års väntade grundlovsnyval. Så jättestora arbetsuppgifter, som det fria Danmark möter, hade man verkligen väntat en större, mera oräddhågad parlamentarisk arbetsberedskap och inte detta tjuvpassande.

E. H.

Finlands krigs- ansvariga. Det steg, som Finlands regering — med presidenten

Mannerheim frånvarande — nödgats ta, när den som krigsansvariga arresterat och ställt inför rätta Ryti, Rangell, Linkomies, Ramsay, Tanner, Kukkonen, Reinikka och Kivimäki, förnimmes säkerligen ej blott i de nordiska grannländerna utan även av det finska folkets överväldigande majoritet som Finlands svåraste slag sedan vapenstilleståndet i fjol höstas. Sannolikt ha de anklagade inte mycket hopp att vänta av den specialdomstol, som skall döma dem; hur oväldig domstolen än vill vara, går den till sitt värv under ett ytterligt starkt yttre tryck. Den speciella strafflagen stadgar frihetsstraff från fyra år till livstids tukthus.

Detta »inpeachment» är oförenligt med finsk lagstiftning och finska rättstraditioner. Krigsansvarighetslagen innehåller stadganden om retroaktivitet, som äro rättsstridiga enligt finsk rätt. Även inrättandet av en specialdomstol är förbjudet i den finska rätten. Och själva lagstiftningen skulle aldrig ha tillkommit utan yttre tvång. Den saknar därför även stöd i det finska folkets rättsmedvetande. Rätten och de åtalade människorna offras — givetvis med det tyngsta sinne — på det finsk-ryska samförståndets altare.

Betecknande är, att frågan om ansvarigheten för vinterkrigets utbrott förbigåtts vid denna politiska rättsaktion. Denna har, på Sovjets önskan, begränsats till att gälla blott det andra kriget och därmed sammanhängande händelser. Finland är inte i det läget att det

kan kräva reciprocitet, trots N. F:s dom över Sovjetregeringens uppträdande mot Finland. Ändock skulle säkerligen ingen av de nu åtalade ha velat röra ett finger mot Ryssland 1941, om inte vinterkriget sugit in Finland i storkrigets strömvirvlar.

Det har uppgivits att åtminstone någon av de åtalade skulle ha sagt att han föredroge att dömas av ryssar i Moskva framför av finnar i Helsingfors. Det är lätt att förstå honom. En dom i Moskva skulle visserligen ha stått honom dyrt men han skulle inte ha dömts av det finska folket. Så likriktad som opinionen i Finland nu måst bli efter vapenstilleståndet, kan den finska domstolens utslag uppfattas av folket som rättvisans behöriga och säkra gång.

Givetvis kan det, inte minst efteråt, råda delade meningar om, huruvida de ledande i Finland förde en klok politik före och under det andra kriget mot Ryssland. Men ingen kan draga de åtalade politikernas patriotiska motiv i tvivelsmål. De stöddes också länge av en mycket stark folkmajoritet. De leddes mer än de ledde. De behärskades av tvångslägen. Nu få de schavottera ungefär på samma sätt som de verkliga krigsförbrytarna i Nürnberg. Bland de olyckliga offren i Finland befinna sig nästan undantagslöst de ledare, som efter Finlands frigörelse 1918 under fredens år inlagt den största förtjänsten av Finlands storatade utveckling.